

Knygos „Erškėčių keliu IX“ viršelis

Teresė Rubšytė-Ūksienė „Erškėčių keliu“ IX dalis

2022 m. išleista Šilalės Garbės pilietės, Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjungos (LPKTS) Šilalės filialo valdybos pirmininkės, Vyčio Kryžiaus ordino Riterio kryžiaus kavalerės, poetės, pedagogės, politinės kalinės, visuomenės veikėjos Teresės Rubšytės-Ūksienės sudarytos knygos „Erškėčių keliu“ devintoji dalis. Spalio 13 d. leidinio sutiktuvės vyko Šilalės rajono savivaldybės viešojoje bibliotekoje, o spalio 26-ąją – Vilniuje, Lietuvos Respublikos Seimo bibliotekoje-skaitykloje. Šį renginį globojo Seimo pirmininko I pavaduotojas Jurgis Razma. Sutiktuvių metu grojo bandonininkas, kelių knygų apie Žemaitiją ir Tauragės kraštą autorius, kraštotyrininkas, Tauragės rajono Garbės pilietis Albinas Batavičius.

Istorinės ir gyvenimo tiesos mokytoja Teresė Rubšytė-Ūksienė

Algirdas AUŠRA
Fotografė Viktorija CHORNA

Fragmentas iš A. Aušros straipsnio, išspausdinto knygoje „Erškėčių keliu IX“, parengto pagal archyvinę medžiagą knygai „Albinas Kentra-Aušra“

Teresė Rubšytė-Ūksienė gimė 1931 m. birželio 14 d. Bučių kaime, Laukuvos valsčiuje. Ji – poetė, pedagogė, politinė kalinė, visuomenės veikėja, Šilalės rajono Garbės pilietė, apdovanota Vyčio Kryžiaus ordino Riterio kryžiumi.

Teresės tėvų šeimoje augo 8 vaikai: 5 sūnūs ir 3 dukterys. Du (Emilija ir Juozas) buvo iš pirmosios mamos santuokos su Pranciškumi Šlepavičiumi, o Stanislovas Kostas, Petras, Antanas Leonardas, Apolonija, Matas ir Teresė gimė jai esant santuokoje su antru vyru – Matu Rubšiu, Domo sūnumi.

Pasak T. Ūksienės, du vyriausieji broliai – Stanislovas Kostas (Konstantinas) ir Petras – savo pavardę rašė su *p* raide, todėl to nežinantys juos gali painioti su Rupšiais, gyvenančiais Dirkinčiuose ar Alkupyje. Visi likusieji jų šeimos nariai pavardę rašė su *b* raide.

Pirmasis Barbaros Meškauskaitės-Šlepavičienės-Rubšienės, Antano dukters, vyras P.Šlepavičius anksti mirė, nes gesindamas degančią jaują (pastatas, skirtas grūdams džiovinti – aut. pastaba) nepasisaugojo, po gaisro apsirgo plaučių uždegimu ir jau antrą die-

ną, kaip žmonės sako, buvo ant lentos. Barbora liko našlė. Ją aplankydamas ir tvarkytis ūkyje padėdavo mirusio vyro draugas Matas Rubšys, kuris gyveno už poros kilometrų – Lapkalnio kaime. Matas pagal tuos laikus buvo apsišvietęs žmogus – buvo baigęs caro laikų progimnaziją, gerai kalbėjo rusiškai, o kadangi ilgokai gyveno Amerikoje, mokėjo ir angliškai, garsėjo kaip geras pasakotojas. Po penkerių metų Matas pasipiršo Barbora. Ji, suprasdama, kad vienai su dviem vaikais bus sunku pragyventi, kad reikia prižiūrėti ūkį ir kad augantiems vaikams reikalingas tėvas, sutiko už M. Rubšio tekėti.

M. Rubšys našlaičiams atstojo tėvą, augino juos kartu su 6 vaikais, kurie gimė jam esant santuokoje su Barbora.. Visi jie veržėsi į mokslą, nors šeima gyveno gana vargingai. Penki Rubšio vaikai tapo mokytojais, įgijo aukštojo mokslo diplomus, o Antanas tapo kunigu.

Teresė mokėsi Šiauduvos, vėliau tris mėnesius – nuo rudens iki Naujųjų metų – Nevočių pradinės mokyklos penktoje klasėje kartu su Elena Kentraite. Šilalėje gyveno ir mokėsi Teresės sesuo Apolonija. Ji turėjo kambarį, kurį išlaikė vaitininkas (provizorius), šviesuolis, visuomenininkas, filantropas Simonas Gaudėšius, kilęs iš Viekiškių valsčiaus Lėlaičių kaimo. Teresė mokslus tęsė Šilalės gimnazijoje, prisiglaudusi butelyje pas seserį. Kadangi S. Gaudėšius buvo Šilalės ugniagesių draugijos ir Šilalės smul-

kaus kredito banko valdybos pirmininkas bei Šilalės valsčiaus tarybos ir vartotojų bendrovės valdybos narys, 1941 m. birželio 14 d. sovietų valdžia jį ištrėmė į Terebėjų (Komijos ATSR Kortkereso rajonas).

Moksleiviais, kuriuos rėmė Simonas Gaudėšius, tarp jų ir Apolonija Rubšyte, po tėvo tremties rūpinosi jo sūnus.

Teresės Šeimos finansinė padėtis tada buvo sunki, tad Teresė, baigusi penkias klases, mokslą laikinai turėjo nutraukė ir kurį laiką ganė karves savo šeimos ūkyje. 1944 m. rudenį brolis Antanas, išvažiuodamas į kunigų seminariją, palydėjo Teresę iki Laukuvos, kur ji turėjo išlaikyti egzaminus ir stoti į gimnazijos antrąją klasę. Išlaikiusi stojamuosius egzaminus, Teresė 1944 m. rudenį pradėjo lankyti Laukuvos gimnaziją. Tuo pat metu sesuo Apolonija, baigusi Šilalės gimnazijos 8 klases, pradėjo dirbti mokytoja Kaštaunalių pradinėje mokykloje. Abi seserys gyveno pas mamą Bučių kaime ir kiekvieną rytą išeidavo: Teresė – į mokyklą, Apolonija – į darbą Kaštaunaliuose, kurie buvo pusiaukelėje į Laukuvą.

Baigusi gimnazijos antrąją klasę, Teresė eksternu išlaikė aukštesnės klasės įskaitas ir tokiu būdu peršoko trečiąją klasę. Kaštaunaliuose vienerius metus išdirbusią Apoloniją Rubšytę 1945 m. rudenį paskyrė dirbti Skaudvilės gimnazijoje geografijos mokytoja. Kartu su ja tęsti mokslų ten išvažiavo Teresė ir jų brolis Matas. Metus jie visi kartu Skaudvilėje ir gyveno. Teresė miestelyje veikusioje gimnazijoje mokėsi IV klasėje kartu su Apolonija Liekyte, kurią ji, kaip ir savo seserį mokytoją Apoloniją, vadino Polyte,

1946 m. rudenį tęsti mokslų Teresė išvažiavo į Šilalę, nes sesuo Apolonija gavo naują paskyri-

mą – dirbti gimnazijos mokytoja. A. Rubšytė, dirbdama Skaudvilėje, įsitraukė į pagrindinę veiklą, tapo moksleivių ir partizanų ryšininke. Apie tai žinojo tik labai siauras pagrindininkų ratas.

1947 m. rudenį Apolonija išvažiavo studijuoti į Vilniaus pedagoginį institutą. Teresė mokslus tęsė Laukuvos gimnazijoje.

1950 m. Laukuvos vidurinę mokyklą baigusią Teresę rašyti prašymą, kad ją paskirtų dirbti į Varnių rajone buvusią Jaunodavos septynmetę mokyklą paskatino tada šios mokyklos direktore dirbusi, kaip ir Teresė iš Bučių kaimo, kilusi Bronė Rupšytė. Teresės prašymas buvo patenkintas ir ji išvyko mokytojauti į Jaunodavą. Vėliau Bronė išteko už Teresės pusbrolio Antano Rupšio. Atvykusi į paskyrimo vietą T. Rubšytė apsistojo pas savo geriausią draugę Stefutę Galminaitę, kurios tėvų namuose veikė septynmetė mokykla.

Pačią pirmąją naktį ją išbudino kilęs šurmulyš. Po kambarių vaikščiojo lietuviškomis uniformomis apsirengusių ginkluotų nepažįstamų vyrų būrys. Teresė suprato – tai partizanai. Ji nudžiugo. Pirmoji mintis, kuri jai atėjo į galvą, – bus galima užmegzti ryšį su pagrindžiu. Dar mokykloje jos bendraminčių bendramokslių moto buvo: „Kas ne miške, kas nepadeda partizanams, nepatyrė kalėjimo, lagerių, kas nepabuvojo tremtyje – ne lietuvis.“

Tą vakarą į Jaunodavą atvykusią mokytoją aplankė Žemaičių apygardos vadas Vladas Montvydas-Žemaitis kartu su būreliu kovotojų. Tarp jų buvo ir aukštas, lieknas, mėlynakis, malonių veido bruožų, kaštoniniais plaukais, svajingų akių žvilgsniu Teresės dėmėsį atkreipęs partizanų būrio vado adjutantas Ignas Čėsna-Benamis.

Teresė Rubšytė-Ūksienė 2022 m.

Prieš porą metų jis buvo dirbęs pradinių klasių mokytoju netoliese esančioje Pašilėje, o partizanų būryje jam buvo patikėta rūpintis apygardos pagrindžio spauda. Nuo jo sklindanti šiluma, draša, meilė Tėvynei palietė Teresės širdį. Tarp jų užsimezgė dvasinis ryšys.

1948 m. birželio mėnesį I. Čėsna-Benamis buvo paskirtas Žemaičių apygardos štabo viršininku, 1949 m. lapkritį jam suteikė partizanų viršilos laipsnį.

Pirmojo susitikimo metu, Ignas, pats būdamas talentingas literatas, poetas, menininkas, pakvietė Teresę bendradarbiauti pagrindžio spaudoje ir paprašė jos surasti daugiau talkininkų, turinčių kūrybinių sugebėjimų, nes žinojo, kad Laukuvos gimnazijoje yra gabių literatų.

1950-ųjų vasarą Teresė įsijungė į pagrindžio spaudą. Leidiniuose „Malda girioje“, „Laisvės balsas“, „Kovos keliu žengiant“, „Laisvės kovų aidai“ buvo paskelbti pirmieji jos eilėraščiai. Prasidėjus mokslo metams, ji apsilankė Laukuvos vidurinėje mokykloje ir pasikalbėjo

(Nukelta į 48 p.)

Lietuvos Respublikos Seime vykusių knygos „Erškėčių keliu IX“ susitikimų dalyviai

su dešimtoke Irena Petkute, kilusia iš Gulbių kaimo, esančio netoli Laukuvos.

Teresei pakvietus (paprąšius), Irena mielai sutiko bendradarbiauti. Jos pirmieji eileraščiai, perduoti per T. Rubšytę, pasiekė pagrindžio spaudą. Vėliau partizanai su Irena užmezgė tiesioginį ryšį.

I. Čėsna-Benamis Teresę aplankydamas jos namuose. Ateidavo čia slapta naktimis kartu su kitais būrio vyrais ir pabelsdavo į langą sutartu ženklu „Tam, ta-ta, tam, ta-ta“. Mergina atėjusius vyrus pavaišindavo gardžiu maistu, perduodavo Ignui parašytus laiškus, savo kūrinėlius ir ryšininkų siuntas. Tie susitimai būdavo trumpi, nes tiek Teresė, tiek ir partizanai žinojo, kad namas, kuriame ji gyvena, yra sekamas. Teresė vis stebėdavosi, kaip partizanai sugeba praslįsti pro užsimaskavusius stribus, kurie sekdamo vietinius mokytojus.

1950 m. pabaigoje I. Čėsna-Benamis buvo paskirtas aukštesnėms pareigoms, gruodžio 13 d. apygardos tarybos posėdyje dalyvavo kaip Šatrijos rinktinės vadas.

Paskutinis Igno ir Teresės pasimatymas įvyko 1951-ųjų vasario pabaigoje. Jis pažadėjo mylimajai atnešti pirmųjų žibučių. Vėliau Teresė gavo paštu atsiųstą laišką, kuriame Ignas jos prašė saugotis, būti atsargiai, nes visi jos rašyti laišakai ir eileraščiai, taip pat ir spaudai parengta knygutė „Vėlinių naktį“ pateko į saugumiečių rankas. Nors pagrindžio redakcija ir toliau spausdino Teresės eileraščius Klevo ir Dainos slapyvardžiais, saugumiečiai jau lipo jai ant kulnų. Jie analizavo eileraščių, kitų kūrinių, pasirašytų Rūtelės slapyvardžiu, sveikinimų, laiškų stilių, rašybos specifiką, aiškinosi, kam adresuoti laišakai, kaip jie atsirado Benamio planšetėje, rankraščius lygino su Jaunodavos mokytojos T. Rubšytės mokykliniais darbais.

I. Čėsna-Benamis (Vitolis, Žentas, Vaidila) žuvo 1951 m. rugpjūčio 29 d. kautynėse su MGB vidaus kariuomenės 32-ojo šaulių pulko kareiviais Telšių rajono Laukstėnų miške, šalia Aleksandro Paulausko sodybos. Čekistai tada apsiautė mišką, aptiko 7 partizanų grupę, įvyko mūšis. Traukdamiesi partizanai pataikė į pasaloje prisidengusią saugumiečių kuopą ir... žuvo.

1951 m. rudenį T. Rubšytė įstojo į Vilniaus valstybinio pedagoginio instituto Istorijos-filologijos fakulteto neakivaizdinį skyrių. Žemaičių apy-

gardos laikraštyje „Malda girioje“ buvo gausu poezijos ir įvairių rašinių. Per metus 12-oje išleistų numerių buvo išspausdinti 23 Irenos Petkutės-Vilnelės ir 2 Teresės Rubšytės-Rūtelės eileraščiai, 3 Elenos Vitkutės-Samanos straipsniai. Vien iš Laukuvos gimnazijos buvusių auklėtinių poezijos ir rašinių, paskelbtų partizanų spaudoje, tuo metu jau buvo galima sudaryti atskirą leidinį.

„1953-ųjų balandžio 25-osios naktį į mano mamos duris netikėtai ėmė stipriai belsti saugumiečiai...“

– Kas ten?

– Svoji, otkroj (liet. Savi, atidaryk).

Atsklendus durų velkę, į kambarį įvirto trys ginkluoti čekistai: kapitonas Romanas, lydimas stribų.

– Ty arestovana, vot order na obysk (liet. Tu areštuota, štai kratos orderis).

Mamutė išsigandusi pabudo iš miego, o kartu ir Onutė. Abi sunerimusios ašarojo.

Kapitonas Romanas, perskaitęs arešto orderį, šturkščiai griebė mane už rankų ir, pasodinęs ant kėdės, sugriaudėjo:

– Sidi i nie dvigaisia s miesta (liet. Sėdėk ir nejudėk iš vietos).

Stribai pradėjo kratą. Tą naktį pas mamą nakvynės buvo pasiprašiusi Jaunodavos pradinės mokyklos vedėjas Petro Porvanecko mama. Namuose ji bijojo nakvoti viena, nes sūnus buvo išvykęs studijų reikalais. Porvaneckienė ir už sienos gyvenusi mokytoja Adelė Žymantaitė buvo pakviestos liudininkėmis ir stebėjo kratą.

Išvertė visą kambarį, knygas išnaršė po vieną lapelį, išmėtė ant grindų, iššniukštinėjo

kiekvieną popierėlį – nieko nerado. Laukiau tos dienos, buvau pasiruošusi, todėl nieko ir negalėjo rasti. Viską iškratę ir nesuradę jokių įkalčių, pareikalavo ruoštis – areštuota. Ant treningų apsilikau paltuką, apsiaviau batelius. Čekistus galėjo džiuginti tik mamos ašaros. Manųjų jie nematė, tik begaliniai skaudėjo širdį, matant ašaromis plūstančią mamą. Ji palaimino mane. Aš jai pasakiau:

– Neverk, mamyte, grįšiu... Grįšiu po trijų dienų, po trijų savaitių, po trijų mėnesių, trejų metų... Būtinai grįšiu. Tu tikėk ir lauk manęs, nepalūžk... Būtinai sulauksi, būk stipri, rūpinkis savimi... – šnibždėjau atsiveikindama. Mamytės skruostais plūstančios ašaros peiliu varstė ir degino mano širdį... Jaučiau – galiu apsiverkti.

Už durų laukė saugumiečių juodas „viliukas“. Įsodino mane ir, lydimą iš šonų ginkluotų „sargų“, paryčiais nulakino į Varnių sribyną.

Manęs laukė pirmoji apklausa. Atsakymas buvo vienas: „Nieko nežinau, nieko nerašiau“.

Rytą, išvežant į Klaipėdą, kapitonas Romanas pasakė:

– Dievuška, lutše priznavaisia, tebia mėnše bit būdut... (liet. Mergaite, geriau prisipažink, tavo mažiau muš). Tvoji pisma i stichotvorėnija u nas, ekspertiza užė sdelana (liet. Turime tavo laiškus ir eilėraščius, ekspertizė jau padaryta).

Ryte įlaipino į sunkvežimio kėbulą, užmetė ant galvos brezentą. Iš šonų susėdo šautuvais su durtuvais ginkluoti sribai ir čekistai. Išvežė. Kur veš, nežinojau. Brezente akys aptiko skylutę. Pro ją kiek pajėgdama stebėjau pakelę. Supratau, kryptis – Laukuvos link, o iš ten – į Klaipėdą. Atvežė į MGB Klaipėdos srities valdybos vidaus kalėjimą, esantį Salomėjos Neries gatvėje – yra pasakojusi T. Rubšytė-Ūksienė.

„Atvežus į kalėjimą, po žeminančių procedūrų, mane nuvedė į rūšį ir įstūmė į kamerą Nr. 10. Joje stovėjo 4 vieno aukšto mediniai gultai, kaip kokie platūs suolai-aslanai, bet toje kameroje „gyvenome“ tik trise. Nors joje langas buvo normalaus dydžio, iš lauko pusės jis buvo užmūrytas plytomis ir tik pačiame viršuje palikta siaura anga šviesai, todėl einančių žmonių gatve nematydavome. Nepaisant to, buvo griežtai draudžiama prieiti prie lango, matyt, kad nepabėgtume per tą paliktą siaurą plyšį.

10-oje kameroje, kur praleidau vos porą dienų, turėjau 2 kaimynes: vyresnę Stasę nuo Kryžkalnių ir jaunesnę, galbūt net ir nepilnametę, Janiną Razbadauskaitę iš Jaunodavos kaimo, kur mokytojavau. Pamačiusi ją kameroje, nustebau, nes Janytę pažinojau. Už ką areštavo ir kodėl jos buvo kartu su manimi vienoje kameroje, taip ir nesužinojau.

Lietuvos Respublikos Seime vykusią knygų „Erškėčių keliu IX“ sutiktuvų akimirka. Pirmą iš dešinės – T. Rubšytė-Ūksienė

Pirmoji naktis išmiegota ant lentinio suolo. Ryte Stasė šokosi pagalbon, rūpinosi manimi. Sušukavusi išdarytus plaukus, supynė kasą. Pati susitvarkė drabužius, kad treninginės kelnės laikytųsi, nes rūbuose buvo išpjaustytos sagos. Budėtojai buvo ištraukę ir kelnių gumas. Tardyti iškviėtė tik Stasę. Manęs lyg nebūta. Grįžo patenkinta, pasigyre, kad greitai ją išleis į laisvę; neranda nusikaltimo. Klausinėjo, gal noriu esantiems laisvėje ką nors perduoti. Siūlėsi padėti ir vis stengėsi kažką iš manęs išgauti. Klausinėjo, ar pažįstu..., ar žinau... Dar iki sulaikymo buvau įspėta, kad kameroje gali būti agentų arba provokatorių, todėl į kalbas nesileidau.

Prabėgo pirmoji diena – bejuokaujant. Pavakary Stasę iškviėtė su daiktais. Išeidama ji dar kartą manęs paklausė, ar nereikia pas ką nors užėiti ir ką pasakyti? Man širdį kirbino nerimas – kodėl mane pasodino su tomis dviem kalinėmis? Koks Janytės vaidmuo, kodėl ir už ką ji čia? Kodėl taip storojosi Stasė? Kokia jos užduotis?

Pradėjo slinkti dienos. Rūsio koridorius buvo išklotas kilimine danga, kad negirdėtume budėtojo žingsnių, nes jis, tyliai priejęs prie kameros durų, per akutę žiūrėdavo, ar nesnaudžiame: dienos metu buvo galima tik sėdėti ant gultų, krėslų nebuvo. Sėdint nebuvo galima remtis į sieną, ir, jeigu sargybinis pastebėdavo, kad kuri iš mūsų pradeda snausti, atidaręs duryse langelį sušukdavo: „V karcer pasażū (liet. Į karcerį pasodinsiu).“ Sunkiau būdavo, kai vakare apie 22 val., vos tik atgulus ir snūstelėjus, sargybinis, prie kameros durų per langelį pašaukęs areštuotąją pagal pavardės pirmą raidę (pvz.,

(Nukelta į 50 p.)

Iš kairės: knygos „Erškėčių keliu IX“ sutiktuosė Lietuvos Respublikos Seime dalyvavę: Seimo pirmininko I pavadootojas Jurgis Razma, Lietuvos karo istorikas, politikas, Lietuvos Respublikos Seimo narys dr. Valdas Rakutis, Lietuvos valstybės, politikos ir kultūros veikėjas, kultūros istorikas, pianistas, muzikologas, Lietuvos Respublikos Seimo 2022 m. pripažintas pirmuoju atkurto Lietuvos valstybės vadovu Vytautas Lansbergis

„na bukvų R“), išsivesdavo į viršų tardymui. Ir jeigu tardymas užsitęsavo visą naktį – net iki 3:00 ar 4:00 val. ryto, o grįžus jau 6:00 val. reikėjo keltis, sutvarkyti gultą ir sėdėti, sunku buvo išverti po bemiegės nakties. Žinodamos, kad užsnūdus galime gauti įspėjimą, jog keliausime į karcerį, kuriame sėdėti nesinorėjo, laikydavomės iš paskutiniųjų. Kad neužmigčiau po naktinio tardymo, kameroje vaikščiodavau. Su laiku išsigudrinau, kad net ir vaikščiodama snausdavau. Bevaikščiojant po pusmečio nuplyšo batai – paduose atsirado skylių. Brolis Matas atvežė kixus, kurio viename pade aštriu daiktu buvo įrėžęs: „Tera, laikykis – Matas“. Tai buvo vienintelė žinia iš artimųjų, kuri man labai pravertė tardymų metu. Džiugino tai, kad jie palaiko ir tiki manimi. Kai tardytojai siautėdavo, stipriau mindavau prie grindų batų, mintyse įsakydama sau: laikykis!

Klaipėdos MGB kalėjime neduodavo nei skaityti, nei rašyti, buvome visiškai izoliuotos nuo gyvenimo, bet laiko veltui neleidau – vaikščiodavau. Kameros Nr. 2 ilgis – 4,18 m, plotis – 2,74 m. Beveik 12 kv. m niūrioje patalpoje nuolat sukau ratus ir mintyse kūriau eiles. Sukūrusi, daug kartų kartodavau, kad galėčiau įsiminti, nes kitaip nebuvo įmanoma išsaugoti savo kūrybos. Eiles stengiausi išlaikyti mintyse iki kito kalėjimo ar lagerio, kad pasitaikius progai galėčiau jas užrašyti. Deja, ne visas sukurtas eiles išlaikiau atmintyje ir užrašiau. Dalis jų iš atminties išsityrė, nes, patekusi į lagerį Archangelsko srityje, neturėjau sąlygų eilių užrašyti: buvo labai griežtos kalinimo sąlygos, be to, buvo ir labai pavojinga. Kalėjimo draugėms deklamuodavau eiles, bet jos nežinojo, jog tai mano kūryba. Deklamuodama ir kartodama galėjau jas geriau įsiminti ir išsaugoti.

Kadangi tironas Stalinas jau buvo miręs, tardytojai fiziškai nebesmurtavo, žiaurūs tardymai su kankinimais

ir mušimais buvo pakeisti kitais metodais – psichologinio poveikio priemonėmis. Tardytojai kalinius stengėsi palaužti morališkai, išsekindami nemiga, nuovargiu, laikydavo kameroje po vieną, skirdavo bausmes savaitei šlapiame karceryje, uždrausdami perduoti maisto ar švarių rūbų.

1950-aisiais MGB kalėjimo Klaipėdoje pragarą patyrė ir Albino Kentros sesuo, Rūtenio-Lukšto būrio partizanė Elena Kentraitė-Snaigė. Ji buvo žiauriai mušama ir kankinama, tardymo metu netekdavo sąmonės. Vėliau ją nuteisė 25 metams nelaisvės, kalėjo Taisete.

Arešto pradžioje mane tardė pagyvenęs tardytojas – Tardymo skyriaus pirmojo poskyrio viršininkas papulkininkis Dorochovas. Jis su manimi elgėsi labai kultūringai, neišgirdau iš jo nė vieno grubaus žodžio ar keiksmazodžio, kas tuo metu nebuvo būdinga rusų pareigūnams. Bet, matyt, jo darbo rezultatai viršiniųjų netenkino, todėl mano bylą grąžino tirti pakartotiniam tardymui. Perdavė jaunesniam tardytojui – MGB „2-N“ skyriaus (kovos su banditizmu) poskyrio viršininkui vyr. leitenantui Mižensevui, kuris pagal savo charakterį ir tardymo metodus buvo visiškai priešingybė papulkininkiui.

Čia prabėgo mano pavasaris, vasara, atėjo ruduo, medžiai jau gelto. Vieną rytą įlaipino į „Čiornaja vorona“ (kalėjimo mašiną) ir kaip „Tėvynės išdavikę“ nugabeno į Lukiškių kalėjimą Vilniuje. Ir vėl prasidėjo tardymai po tardymų. Diena po dienos slinko spalio mėnuo.

Lukiškėse Morzės abėcėlę išmokau per porą valandų. Man vaikstant kaliniams skirtoje uždaroje aikštelėje, atskirtoje aukšta siena nuo kitos, vienas kalinys, matyt, gretimos kameros kaimynas, nutaikęs progą, kai sargybinis nematė, per sieną švystelėjo muilo plokštelę, ant kurios buvo užrašyta „Morzės abėcėlė“. Tai buvo bega-

linis džiaugsmas! Nuo tada prasidėjo žinių siuntimo ir naujienų perdavimo seansai. Reikėjo mokėti ne tik rišliai stuksenti šifru siunčiamus žodžius, bet ir gerai suprasti, ką perduodavo kiti. Taip pajutau, koks pagrindžio gyvenimas verda už Lukiškių sienų. „Gyvenimas“ man pasidarė įdomesnis, greičiau bėgo laikas, bet sustiprėjo pavojus būti nubaustai, nes už teksto perdavimą Morzės abėcėle grėse karceris“, – savo išgyvenimais yra pasidalijusi T. Ūksienė.

„Puksozero lageryje bausmę atliko ne tik politiniai, bet ir kriminaliniai kaliniai, tiksliau, kalinės, nes tai buvo moterų lageris. Kai mūsų kolona įėjo pro lagerio vartus, pasitiko nedraugiškos vietinės kalinės, ir jos šaukė: „Atvežė fašistes, tėvynės išdavikes, visas papjausim“. Tuo metu lageryje kalėjo apie šimtas lietuvių moterų. Po metų visos susidraugavome ir bausmę atliekančios vietinės kalinės pkyčio mums neberodė.

Pirmoji naktis tolimoje Šiaurėje, Puksozero lageryje. Ilgas netašytų rąstų barakas, su mažyčiais grotuotais langeliais, dviaukščiais gultais ir atri prakaito smarvė – ją skleidė džiūstą drabužiai. O ir pačių merginų kūnai, prakaitu aplipę.“

1956 m. gegužės 10 d. Sovietų Sąjungos Generalinės prokuratūros komisija, susipažinusi su T. Rubšytės byla, sumažino ja bausmę iki 7 metų, o gegužės 30-ąją išsiuntė pranešimą pataisos darbų kolonijos valdybai Molotovo apskrityje (iki 1957 m. taip vadinosi Permės apskritis) su slaptu užrašu „Sročno-Osvoboždėnija“ (liet. Skubu-išlaisvinimas).

Teresę pagl įsaką oficialiai į laisvę išleido 1956 m. liepos 12 d., bet faktiškai iš už spygliuotos vielos ji išėjo tik po trijų dienų – liepos 16-ąją, nes sekmadienį, liepos 15-ąją, lageryje iš anksto buvo suplanuotas sąskrydis, kuriame ji turėjo šokti lietuvių tautinį šokį poroje. Renginio metu Teresė turėjo atlikti svarbiausią vaidmenį, jos niekas negalėjo pakeisti. Tą sekmadienį lageryje buvusios lietuvių sąskrydyje dalyvavusiems žmonėms pasistengė parodyti, koks nuostabus Lietuvos kraštas, kokie puikūs lietuviški tautiniai šokiai, kokia stipri tautos dvasia. Jos parodė dažniausiai per vestuves šokamą labai smagų šokį. Moterys tam ruošėsi atsakingai: laisvalaikiu repetavo, kūrė, lipdė, buvo išaudusios juostas, rišamas per liemenį ir po kaklu, pasisiuvusios tautinius sijonus, palaidines, prijuostas. Pasiuvo net vyriškus rūbus: kelnes, marškinius, kuriuos renginio metu vilkėjo vyrais persirengusios moterys. Iš kažkur buvo gavusios net šiaudinių skrybėlių.

Na o tada – kelionė į Lietuvą.

„Daiktų daug neturėjau. Tarp skudurų lagamine turėjau paslėpusi keletą nedidelių, ketvirčio sąsiuvinio

dydžio ranka rašytų knygučių su savo eilėmis, sukurto mis kalėjimuose. Tai buvo mano pagrindinis turtas.

Traukiniu atvažiavome į Šaulius. Buvo naktis. Teko samdyti taksi, kad nuvežtų į Darkiemio gatvę nr. 9, kitapus geležinkelio. Taksistas vežė mane ilgokai, atvežė prie medinio namelio durų. Namuose sesers nebuvo, ji su vyru buvo išėję į pokylį Pedagoginiame institute, kur jie abu dirbo. Beldžiūsi į duris. Tyla. Pakartoju. Pasigirdo svetimas balsas: „Kas čia?“. Pradedu aiškinti ir staiga pasigirsta vaikiškas sesers sūnaus Silviuko balselis:

– Įleisk, sakau, kūmutė parvažiavo...

Sekmadienį, liepos 22 d., Laukuvoje vyko Karmelio Kalno Švč. Mergelės Marijos (Škaplierinės) atleidai ir mane, išlipusią iš autobuso, prie kelio pasitiko didelis būrys: Elytė, Aldona, Stefa ir visas pulkas klasės draugų. Mama tuo metu buvo atlaidų pamaldose, ji dėkojo Dievui už dukrai grąžintą laisvę... Po daugelio metų aš sutikau savo jaunystės drauges ir mane apėmė begalinis džiaugsmas, liejosi ašaros. Aš – namuose. Po pamaldų pas draugus atšventėme mano sugrįžimą, atėjo ir mama. Ir tik vakare draugai mane išleido. Išėjau namo į Bučių kaimą gimtais takeliais, numintais kasdien einant į mokyklą. Suklupau po palinkusiu tėviškės kryžiumi, kad padėkočiau už viską, ką Dievas davė man patirti. Mama, grįžusi anksčiau, jau tvarkėsi ūkyje“, – yra pasakojusi Teresė.

Po Nepriklausomybės paskelbimo Teresė sutikdavo ir savo vaikystės draugę Eleną Kentraitę. Jos dažnai dalindavosi ne jaunystės laikų prisiminimais, o tardavosi apie Elenos žuvusių brolių atminimo įamžinimą.

Akmenį Šalnos tėvūnijos vado Jono Kentros-Rūtenio paminklui pagal testamentą paliko buvęs partizanų ryšininkas, rėmėjas, neretai su Rūtenio būrio vyrais kartu traukdavęs į žygius Titas Jokūbas Žymančius. Jis yra pastatęs daug paminklų partizanams.

Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, Teresė įstraukė į visuomeninę veiklą, kartu su buvusiais pasipriešinimo dalyviais įstojo į Šilalės politinių kalinių ir tremtinių klubą „Tremtinys“. Žmonės, patyrę žiaurios sovietinės sistemos gulagus, iš pradžių klubo pirmininku išrinko Kęstutį Balčiūną, o Teresę – klubo tarybos nare.

Radusi laiko, ji aplankė vietas, kur buvo kalinama ir kankinama. Statydama paminklus, kitus atminimo ženklus, atkurdamą partizanų žemines, slėptuves, organizuodama renginius, rengdama spaudai knygas ji daug metų rūpinosi ipartizanų atminimo išsaugojimu. Tuo ji užsiima iki šiol.

Knygas „Erškėčių keliu“ galima įsigyti Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjungos Šilalės filiale.

Nuotraukos – iš Lietuvos Respublikos Seimo archyvo